

МУЗЕЙ КРИЗЬ ПРИЗМУ ЧАСУ

Тамара Поліщук

УДК 069:908(477.54)

У 1996 році місто Валки [3] відзначало своє 350-річчя. Тоді на міському гербі було затверджено ті самі символи, які дісталися йому ще з XVIII ст., — три стиглі сливки на блакитному полі. Вони нагадують про економічний резерв міста — садівництво, найбільші прибутки від якого колись приносили саме сливи. Разом із жовтим кольором прапора, котрий символізує стигле колосся й указує на те, що Валки споконвіку є центром сільсько-господарського регіону, геральдика міста ввібрала в себе символіку цілої України. Святкування ювілею Валок, затвердження власного герба і прапора відбулося через чотири роки після того, як у місті з'явився краєзнавчий музей. Усі ці події стали очевидною ознакою національного відродження одного зі старовинних куточків Слобідського краю.

Валківський краєзнавчий музей є майже ровесником незалежної України — улітку 2017-го йому виповнилося 25 років. Комунальний заклад став спадкоємцем громадського Музею історії Валківщини, що діяв тут у 1977–1985 роках.

Одним із зачинателів музейної справи на Валківщині по праву вважається уродженець цих місць класик української літератури Петро Панч. Завдяки мудрості, авторитету й наполегливості знаменитого письменника музей у Валках почав набирати конкретних обрисів. Петро Йосипович не лише послідовно відстоював думку про необхідність створення музею, а й запропонував його профіль, склав коротку наукову концепцію, передав для майбутніх експозицій свої експонати. Однак відвідати омріяний музейний заклад у Валках Петрові Панчу так і не судилося через хворобу. Тож 13 вересня 1977 року (у день відкриття) на «освячення» приїхав із Києва ще один палкий патріот рідного краю — письменник Василь Минко. Наприкінці 1930-х, звертаю-

чись саме до нього, у листі зі Львова Петро Панч наголошував: «Усі ми смертні, але народ і наш сливовий край безсмертні, і кривдно: ми так мало про нього написали. І ще кривдно, що наші Валки не мають досі навіть маленького краєзнавчого музею. Хіба не заслужили?..» [2, с. 595]. Василь Минко також передав до Музею кілька цінних експонатів, серед яких був і ескіз картини Сергія Васильківського «Козак на варті» (це полотно пройшло реставрацію й нині зберігається в колекції Валківського краєзнавчого музею). Головою громадської ради зі створення Музею та першим його директором на громадських засадах став валківський старожил Яків Кабаков. У розвиток Музею, як і всього валківського краєзнавства, значний вклад вніс місцевий учитель, Почесний громадянин м. Валки Іван Скотар.

На жаль, громадський острівець краєзнавства (дві кімнати в приміщенні Валківської районної бібліотеки) менш ніж через десять років занепав і припинив існування. Виконуючи заповіт Петра Панча, до відродження музейної справи на його батьківщині долучилися члени Харківського відділення Національної спілки письменників України Віктор Бойко, В'ячеслав Романовський, Анатолій Перерва та інші харківські літератори. Саме після їхнього офіційного звернення до керівництва району та області представник Президента України у Валківському районі Олексій Колесник підписав розпорядження про створення у Валках довгожданої комунальної установи. Тривалий час власного приміщення у новоствореного закладу не було — експонати зберігалися в одній з кімнат тієї самої районної бібліотеки, де раніше розміщувався громадський музей. І лише на п'ятнадцятий рік свого існування музейники разом із громадою району урочисто відзначили новосілля в колишньому дворянському помешканні — пам'ятці

архітектури місцевого значення. За участю Українського фонду соціальних інвестицій будинок відремонтували й реконструювали. Сучасна музейна колекція (понад 14 тисяч експонатів) формується також за активної участі місцевої громади. Вагоме місце серед найцінніших надбань Музею посідають матеріали розкопок Мерчицької археологічної експедиції (античний посуд, знаряддя праці, рештки зброї тощо), які склали основу постійної археологічної експозиції; керамічні вироби заслужених майстрів народної творчості України Федора Гнідога та Бориса Цибульника, потомственого гончара Дмитра Наріжного; особисті речі письменників-земляків Петра Панча Василя Минка, Віктора Кочевського, Віктора Гамана, академіків Юлії Булаховської, Вадима Манжелія, Миколи Нечволода, Петра Тригуба, народних артистів України Миколи Частія, Миколи Манойла, Миколи Андрусенка, народного артиста Росії Володимира Селівохіна, генерала Михайла Соломатіна; колекції рукописів свідків Голодомору 1932–1933 років, старовинних монет та грошово-паперових знаків; етнографічних, природничих, палеонтологічних матеріалів тощо.

Рятуючи від знищення культурні цінності, збираючи та оберігаючи їх, валківські музейники, цитуючи Андрея Шептицького, воліють бути не «сторожами гробів», а радше «свідками відродження» [1]. Розширенню можливостей культурно-історичної комунікації у світі часових просторів і «споріднених речей» посприяла перша постійна експозиція «Наш край у сиву давнину», відкрита 2016 року. Її створення стало можливим завдяки участі ініціативної групи місцевої громади в конкурсі міні-проектів Харківської обласної ради «Разом у майбутнє». Окрім нової експозиції, увагу відвідувачів привертають постійні виставки музейних предметів «Голодомор на родючих чорноземах», «Герої не вмирають», «Мужність і біль Чорнобиля», «Вишиванки із бабусиної скрині», «Природа рідного краю», «Яскраві барви Валківщини» та ін.

Музей перебуває у вирі подій свого регіону. Він був серед ініціаторів святкування 350-річчя,

360-річчя та 370-річчя Валок, організації численних тематичних зустрічей у Музейній вітальні, виставок народних ремесел, серії регіональних виставок-конкурсів дитячих робіт «Великодня писанка», мистецьких презентацій «Музейна галявина запрошує», різноманітних науково-освітніх та масово-культурних заходів.

Ставши одним із центрів дослідження Голодомору, Музей веде активну роботу з розповсюдження правди про найбільшу українську трагедію. На його базі проводилися зйомки кількох вітчизняних та зарубіжних документальних фільмів.

Для вшанування пам'яті українського поета, публіциста та громадського діяча Павла Грабовського, пам'ятник якому височить у Валках, започатковано науково-практичну конференцію «Грабовські читання». Музейники також ініціювали створення меморіальних місць для увічнення пам'яті мандрівного філософа Григорія Сковороди, життя якого також пов'язане з Валківщиною.

Відлунням бойових дій на Донбасі стала фотовиставка «Війна під час миру», присвячена землякам-учасникам АТО, що вперше була розгорнута в музеї 19 лютого 2015 року. У її створенні взяли участь як родичі вояків, так і безпосередні учасники військових подій, волонтери, учасники Майдану.

Узявшись за відродження гончарства, що є одним з найдавніших промислів місцевого населення, музейники організували тематичну виставку «Валки — гончарна столиця Слобожанщини», презентували туристичний маршрут з однойменною назвою, разом з місцевою Школою мистецтв започаткували серію майстер-класів для охочих ліпити валківські свищики.

Започаткувавши місцевий туристичний проєкт «Сто сіл — сто маршрутів», вже намітили кілька напрямків для туристичних мандрівок: «Село Черемушна — батьківщина Марусі Вольвачівни», «Посульки — отчий поріг Петра Панча», «Павло Грабовський і Валки» та ін. Музей став організатором круглого столу та семінару-тренінгу, присвячених стану і перспективам розвитку зеленого туризму на Валківщині.

Досить плідною є видавнича діяльність Музею. За його сприяння та активної участі побачили світ такі видання: збірник архівних документів і матеріалів «Валки» (Харків, 1992); репринтне видання книги дослідника історії Слобожанщини Євгена Альбовського «Валки, українний город Московского государства» (Харків, 1993); історико-краєзнавчий нарис Івана Скотаря «Валківська старовина» (Харків, 1993); збірник архівних документів і матеріалів «Огульці» (Харків, 1996); регіональний довідник «Валківська енциклопедія» Івана Лисенка (Київ, 2000, 2006, 2008; Житомир, 2013); спогади академіка Юлії Булаховської «Тайни Валковського дома» (Харків, 2002); наукове дослідження «Теорія махольота» винахідника-самородка Володимира Сергієнка (Харків, 2007); історичні замальовки «Валківчани» Анатолія Гавриленка (Харків, 2007); краєзнавчі дослідження «Свято-Різдва-Богородичний храм селища Ков'яги» та «Залізнична станція Ков'яги» Володимира Ганзія (Харків 2011, 2016); «Валківське дворянство» та «Валківщина у "божевільному столітті"» Миколи Желєзняка (Харків, 2013, 2014); серія краєзнавчих нарисів «Розповідають валківські будинки» Миколи Панченка (Харків, 2012, 2013, 2016) та ін.

Авторка цих рядків упорядкувала документальні збірники про Голодомор на Харківщині «Чорні жнива» (Київ–Харків–Нью-Йорк–Філадельфія, 1997) та «Столиця відчаю» (Харків–Нью-Йорк–Львів, 2006; Харків, 2007); написала документально-біографічний нарис про знатну ланкову-довгожительку Катерину Твердохліб «Стомилась ластівка завзята» (Харків, 2003) та краєзнавчий нарис «Валківське кохання Григорія Сковороди» (Харків, 2015).

Прагненню колективу якомога повніше використати можливості Музею сприяють тісні

зв'язки з колегами з інших музеїв, науковцями, спільні проекти із зарубіжними дослідниками. Скажімо, ділові стосунки пов'язують Музей з Національним музеєм-заповідником українського гончарства в Опішному, Національним музеєм «Меморіал пам'яті жертв Голодомору в Україні», Національним музеєм українського народного декоративного мистецтва, Музеєм археології ХНУ ім. В. Каразіна, Інститутом історії та Інститутом археології НАН України. Упродовж останніх двох років плідна співпраця об'єднала колектив Музею з науковцями «Українського етнологічного центру» Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Співробітники відділу побували на Валківщині у складі наукових експедицій під керівництвом кандидатів історичних наук Любові Босої та Миколи Бега. Збираючи матеріали до планової теми Інституту «Етнокультура, ідентичність та етносоціальні процеси в Україні: європейський вимір. Слобідська Україна», вони ознайомилися з музейною колекцією, а також надали цінні консультації, пов'язані з науковою атрибуцією музейних експонатів, збором та документуванням «живого матеріалу»; у рамках науково-практичної конференції «Другі Грабовські читання» провели етнологічний практикум «Рід. Дім. Ланшафт. Пам'ять».

Наш Музей, якому випала почесна й надзвичайно відповідальна місія бути культурними воротами Слобожанщини в столичному напрямку, вступив у пору зрілості. Переборюючи економічні труднощі та реагуючи на вимоги часу, він проходить складний період трансформації, тягнеться до європейських стандартів сучасного музейництва. Щороку музей відвідує понад 5000 осіб. Радіємо, що історія, традиції, гостинність валківчан знаходять відгук у серцях багатьох з них.

1. Мазурик З. Для чого нам музеї? // Історична правда. – 2012. – 28 серпня.

2. Минко В. З криниці пам'яті. – Київ : Дніпро, 1988.

3. Про затвердження Списку історичних населених місць України. Постанова Кабінету Міністрів України від 26 липня 2001 р. №878 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.Rada.gov.ua/laws/show/878-2001>.